

ilahiyat akademi

Sayı: 16, 2022, ss. 83-112.

Issue: 16, 2022, pp. 83-112.

Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı Bakımından: Kur'ân'ın Nüzûl Ortamı ve Nüzûl Süreci

In Terms of Its Contribution to Understanding the Qur'ân:
The Nuzûl Environment of the Qur'ân and Its Process

Halil Çelik

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ph.D. Student, Kahramanmaraş Sutcu Imam University, Social Sciences Institute, Kahramanmaraş/Türkiye
halil630130@hotmail.com | ORCID: 0000-0002-4560-7231 | ROR ID: <https://ror.org/03gn5cg19>

Mustafa BADEM

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ph.D. Student, Kahramanmaraş Sutcu Imam University, Social Sciences Institute, Kahramanmaraş/Türkiye
Mustafabadem64@gmail.com | ORCID: 0000-0001-5959-3603 | ROR ID: <https://ror.org/03gn5cg19>

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Received

30 Eylül 2022 30 September 2022

Kabul Tarihi Date Accepted

28 Aralık 2022 28 December 2022

Yayın Tarihi Date Published

31 Aralık 2022 31 December 2022

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır. This article has been scanned with Turnitin
İntihal tespit edilmemiştir. software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve It is declared that scientific and ethical principles
etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm have been followed while carrying out and
çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur writing this study and that all the sources used
(Halil Çelik – Mustafa Badem). have been properly cited (Halil Çelik – Mustafa
Badem).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır. Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Çelik, Halil – Badem, Mustafa. "Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı Bakımından: Kur'ân'ın Nüzûl Ortamı ve Nüzûl Süreci". *İlahiyat Akademi* 16 (Aralık 2022), 83-112.

DOI: [10.52886/ilak.1182569](https://doi.org/10.52886/ilak.1182569)

Çelik, Halil – Badem, Mustafa. "In Terms of Its Contribution to Understanding the Qur'ân: The Nuzûl Environment of the Qur'ân and Its Process". *Theological Academia* 16 (December 2022), 83-112. DOI: [10.52886/ilak.1182569](https://doi.org/10.52886/ilak.1182569)

Atıf/ Cite as

Özet

Kur'an'ın kapsamlı bir şekilde anlaşılmasında en temel kaynak yine Kur'an'ın kendisi olduğu gibi onun ilk muhataplarının bulunduğu ortam, toplumun kabulleri, inançları ve hâkim kültürünün bilinmesi de Kur'an'ı anlamaya katkı sağlayan unsurlardandır. Kur'an'ın nüzûl sürecinin iyi bilinmesi, gerek Kur'an'ın anlaşılmasını sağlamada gerekse Kur'an'la ilgili yapılacak yorumların isabet oranını arttırmada fayda sağlayacaktır. Kur'an'ın nüzûl ortamı ve nüzûl süreci ilahi irade tarafından, insanlığın içinde bulunduğu şartlar gözetilerek ayetlerin indirilişine konu edilmiştir. Bir anlamda vahiy; vakıya ve hayat dinamiğine yabancı ve bunun dışında kalmadan hayatın bizatihi içinde dinamik bir özne olarak yer almıştır. Bu bağlamda vahiy, indirildiği toplumun kendi standartlarına uymayan aksak yönlerini konu edinerek başta inanç, ibadet, adalet ve hukuk anlayışlarını tanzim etmeye çalışmıştır. Bu vesileyle toplumla beraber gelişip etkinleşen vahiy, muhataplarının yaşam ve kültürleri içinde yeni inşa olunan İslamî ilkelere uyma noktasında kabullerini ve intibaklarını sağlamak için bir sürece yayılmıştır. Bu süreç insanın doğasına ve sorumluluk alabilmesine imkân tanyacak bir olguyu dikkate almıştır. Cahiliye dönemi kabileleri arasında farklı yaşam unsurları, değer ve inanç sistemleri bulunsa da hepsinde hâkim unsur "cahili niteliktir." Kur'an, bu vasatta indirildiğinden onun her bir ayetinin bu dönem cari olan bir uygulama veya yaşantının ya ıslahı, ya reddi ya da mevcudun onayı ve pekiştirilmesi suretinde bir alana tekabül etmektedir. İnanç ritüelleri, toplumsal yaşayış ve aile yaşantısı konusunda Kur'an, peygamberlerden bir iz taşıyanları ıslah yoluna giderken şirk vb. uygulamalara karşı ise tümünden ret yolunu seçmiştir. Kur'an'ın maksadı yolunda gitmeyen alana müdahale ederek toplumun kültürel öğeleri haline gelmiş yanlış gidişatı kendi direktifleriyle Allah Teâlâ'nın kabullerine yaklaştırmaktır. Zaten Kur'an'ın kendisi de ilahi direktiflerden başka bir şey değildir. Bu açıdan Kur'an'ın ilahi emirler doğrultusunda rayına oturtmak istediği alanın işleyiş ve gidişatı hakkındaki doğru bilgilerle yapılacak ayet-ortam-süreç ilintisi ve yorumu için mevcut durumun bilinmesine ihtiyaç vardır. Vahye muhatap kitlenin kabul ve ret noktasındaki yaklaşımlarının bir yönü asabiyetle ilişkili iken diğer yönü Kur'an'ın onlara yükleyeceği sorumluluk ve ahlaki davranıştır. Yaşamlarında çöl hayatının sınırsız ve nerdeyse medeni hayata göre kuralsız ortamı onların Kur'an'la ilişkilerinde çeşitli zorluklara sebep olmuştur. Bu sürecin iyi bilinmesi Kur'an'ı anlama ve yorumlamada hem daha isabetli sonuçlara hem de yeni durumlar karşısında yeni ufuklar açmaya katkı sunacaktır. Bununla birlikte tarihi süreç içerisinde, şartların değişmesiyle birlikte Kur'an'ın doğru anlaşılmasında çeşitli sorunlar tebarüz etmiştir. Bu sorunların çözümünde İslam bilginleri tarafından Kur'an ve sünnete dayalı çeşitli metotlar geliştirilse de içinde bulunulan çağın ihtiyaçları gözetilerek Kur'an bildirimlerinin yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacı her çağda geçerliliğini korumuştur. Muhatap kitlenin gelenek, görenek, savaş ve kültürel değerleri sahasındaki bilgilerine ihtiyaç vardır. Kur'an'ın bunların yerine ikame ettirmek istediklerinin doğru anlaşılması için de vahyin Mekke-Medine hinterlandı konusundaki bilgilere ihtiyaç vardır. Bu bilgilerin kavramsal tanımlarından ziyade ortamın vahiyle ilişkisi asıl üzerinde durmak istediğimiz mevzudur. Bu çalışmada nüzûl ortamının temel dinamikleri başta olmak üzere Kur'an'ın nüzûl süreci ve ortamı, tedricilik, cahiliye ve hukuk anlayışları incelenmiştir. Nüzûl süreci içerisinde ayetlerin inişine taalluk eden temel meseleler sosyolojik ve psikolojik ekseninde değerlendirilmiştir. Buna ilaveten "Günümüz şartlarında Kur'an'ın bildirimlerinin doğru anlaşılmasına katkı sunacak tarihi yaklaşım nasıl olmalı?" sorusuna ipucu olabilecek bazı yaklaşımlara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, Yorum, Kur'an, Nüzûl Ortamı, Nüzûl Süreci.

Abstract

The most fundamental source for a comprehensive understanding of the Qur'an is the Qur'an itself, as well as the environment in which its first interlocutors are located, the acceptances, beliefs and knowledge of the dominant culture of the society are among the elements that contribute to the understanding of the Qur'an. Knowing the Qur'an's process well will be useful both in ensuring that the Qur'an is understood and in increasing the accuracy of the interpretations to be made about the Qur'an. The Qur'an's spiritual environment and the process of revelation have been made the subject of the revelation of the verses by the divine will, taking into account the conditions in which humanity finds itself. Revelation in a sense; It is alien to reality and the dynamics of life and has taken place as a dynamic subject in life itself without being outside of it. In this context, revelation has tried to regulate the understandings of faith, worship, justice and law by focusing on the defective aspects of the society to which it is downloaded that do not comply with its own standards. On this occasion, the revelation, which develops and becomes active together with the society, is a new way in the lives and cultures of its interlocutors. Although there are different aspects of the life dynamics, tribal and belief systems of the ignorant period, the dominant element in all of them is "ignorant quality." Since the Qur'an is revealed in this mediocrity, each of its verses corresponds to a field in which a practice or life that is current in this period is either corrected, rejected, or approved and reinforced. In terms of faith rituals, social life and family life, the Qur'an has chosen the path of correction of those who bear a trace of the prophets, while completely rejecting practices such as shirk etc. The purpose of the Qur'an is to intervene in the field that does not go its way and to bring the wrong course that has become the cultural elements of the society closer to the acceptances of Allah Ta'ala with its own directives. In fact, the Qur'an itself is nothing but divine directives. From this point of view, there is a need to know the current situation for the verse-environment-process relationship and interpretation to be made with the correct information about the operation and course of the area that the Qur'an wants to put on track in line with the divine commands. While one aspect of the approach of the masses to revelation at the point of acceptance and rejection is related to irritability, the other aspect is the responsibility and moral behavior that the Qur'an will impose on them. The limitless and almost unregulated environment of desert life in their lives has caused various difficulties in their relations with the Qur'an. Knowing this process well will contribute to both more accurate results in understanding and interpreting the Qur'an and opening new horizons in the face of new situations. However, in the course of history, with the change of circumstances, various problems have arisen in the correct understanding of the Qur'an. Although various methods based on the Qur'an and Sunnah have been developed by Islamic scholars in solving these problems, the need to review the Qur'anic declarations by taking into account the needs of the current age has maintained its freshness in every age. Knowledge of revelation Mecca-Medina and its hinterland is needed to properly understand what the Qur'an wants to substitute for with knowledge of traditions, customs, wars and values. Rather than the conceptual definitions of this information, the relationship of the environment with revelation is the issue we want to focus on. In this study, the basic dynamics of the scientific environment, especially the Qur'an's process and environment, gradualism, ignorance and legal understandings were examined. The basic issues that lead to the descent of the verses in the process of Navigation were evaluated on a sociological and psychological basis. In addition, some approaches that can be a clue to the question "What should be the historical approach that will contribute to the correct understanding of the Qur'an's declarations in today's conditions?" have been mentioned.

Keywords: Nuzul, Interpretation, the Qur'an, the Environment of Revelation, the Process of Revelation.

Giriş

Belli bir süreçte nazil olmuş bir kitap olan Kur'an'ın, indirildiği coğrafya ve muhitteki toplumun kabulleriyle yakın bağlarının olmaması düşünülemez. Kur'an'ın indirildiği dönemin yaşam şartlarını, nüzûl ortamını göz önüne almadan değerlendirmek en başta Kur'an'ın muhteva ve üslubuna ters düşer. Zira Kur'an, indiği toplumun inancına, geleneklerine, kültürel anlayışlarına; edebî, ticarî ve sanatsal faaliyetlerine yer verir. Bunların aksak yönlerine müdahale ederek düzeltme yoluna gider. Bu durum Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyetlerinde göz ardı edilemez. Kur'an'ın indirildiği dönem sosyo-ekonomik yapısının, inanç ve tarihinin, kültürünün ve insani ilişkilerinin bilinmesi, Kur'an'ı anlamaya "yardımcı" malzemeler sunacağından önem arz etmektedir. Kur'an'ı anlamada söz konusu yardımcı imkânları sunan ortama "nüzûl ortamı" denilmektedir. Bu ortamın şartları ve toplumsal ilişkilerin doğru etüt edilmesi anlama faaliyetine katkı sunan unsurları oluşturmaktadır.

Kur'an, insanlığa farklı zamanlarda peyderpey indirilmiştir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de, *"İnkârda ısrar edenler, 'Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!' dediler. Biz, Kur'an'ı senin kalbine iyice yerleştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu sana anlaşılır bir şekilde aktarıyoruz."*¹ şeklinde beyan edilir. Bir başka ayette ise, *"Biz o Kur'an'ı geniş bir zaman dilimi içerisinde, insanlara anlayabilecekleri bir şekilde aktarabilesin diye parça parça indirdik"*² buyrulur. Furkan Suresinde geçen *"Toptan indirilseydi ya!"* talebi müşrikler tarafından inkâr etme maksadıyla sorulmuş bir soru olsa da niçin parça parça indirildi sorusu diğer insanların zihinlerinde de yer işgal etmiştir. Bu durum aktarılan ilk ayette Hz. Peygamber'in kalbinde Kur'an'ın iyice yer edip sindirilebilmesi anlamında *"Biz, Kur'an'ı senin kalbine iyice yerleştirmek için"* şeklinde zikredilmiştir. Burada Peygamber (sav) açısından konuya açıklık getirilirken aktarılan ikinci ayette, *"Biz o Kur'an'ı, insanlara geniş bir zaman dilimi içerisinde, anlayabilecekleri bir şekilde aktarabilesin diye parça parça indirdik."* vurgusuyla da Kur'an'ın parça parça indirilmesinin toplumsal gerekçesi dile getirilmektedir.

İndirilmenin iki boyutu vardır: Birincisi Hz. Peygamber ile alakalı yönü, ikincisi ise diğer insanlar ve mevcut şartlarla alakalı yönüdür. Her iki boyut da o günün şartları, nüzûl ortamındaki insanların sosyolojik ve psikolojik durum ve algılamaları ile ilgilidir. Çeşitli hikmetleri içerisinde barındıran bu durumlar aşağıda çeşitli başlıklar altında ele alınacaktır.

¹ el-Furkân 25/32. (Ayetlerin meallerinde çoğunlukla Türkiye Diyanet Vakfı meali tercih edilmiştir. Bunun dışında ayetin ifade ve maksadını hangi meal daha anlaşılır ve net anlatmışsa o, bizim için tercih sebebi olmuştur. Bu açıdan farklı meallerden de faydalanılmıştır.)

² el-İsrâ 17/106.

1. Kur'an'ın Nüzûl Ortamı

Kur'an'ın indiği döneme göz atıldığında Cahiliye Araplarının itikadi ve sosyal yönden büyük bir bozulma içinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu dönemin müşrikleri putları şefaathane kılarak, onlara hediyeler sunma yoluyla tazimde bulunmuş ve onlardan medet ummuşlardır. Yine bu dönemde kız çocuklarını diri diri gömmeleri, asabiyet anlayışı, faiz yemeleri, içki içmeleri, kumar oynamaları ve fal bakarak davranış tayin etmeleri onların yaşam tarzları haline gelmiştir. İnsan onuruna ve toplum fitratına uymayan evlilik çeşitleri, kadına hak ettiği değeri vermeme, köleliğin yaygınlığı gibi toplumun eşitlik ve adalet temelini kökten sarsan birçok uygulama Cahiliye Döneminin önde gelen problemleri arasında zikredilmektedir.³

Durum böyle sürüp giderken Kur'an bu ortamdaki gidişatı değiştirmek için indirilmiştir. Kur'an'ın nüzûl ortamının en önemli aktörleri hiç şüphesiz onun ilk muhataplarıdır. Kur'an öncelikle onlara konuşmuş, onları uyararak harekete geçirmiş veya onlarla mücadele yolunu tutmuştur. Kur'an'ın ilk muhataplarıyla ilişkisi, o muhatapların görüş, düşünüş ve algılayış biçimleriyle de alakalıdır. Kur'an'ın oluştuğu ortamın anlama ve değerlendirme biçiminin tespiti o günleri yaşamamış sonraki nesiller için anlama ve idrak etmede önemli kilometre taşları hükmündedir. Zira Kur'an, ilk muhataplarına onların anlayacağı şekilde hitap etmiş, onlara çeşitli sorular yönelmiştir.⁴ Onların büyük çoğunluğunun da Kur'an'ın bu hitaplarını anladığı görülmektedir. Kur'an'ın indirilmeye başladığı bu zaman diliminde ilk muhatapların zihinlerinde filizlenen mananın "esas anlam" diye isimlendirilmesi mümkündür. Çünkü bu anlam, araya yorumların giremeyeceği, mesajı veren ile alanın, hitap eden peygamberle muhatabın aynı ortamı paylaştığı bir vasatta ortaya çıkmıştır.⁵

Kur'an, indirildiği toplumun dili üzere vahyedilen bir metindir. Kur'an'ın dilsel bir hitap olması, onun kendisine yönelen bir muhatap kitesinin de olmasını gerekli kılmaktadır. Zira bir hitap muhatabından ayrı düşünülemez. Böyle olursa hem hitap, hitap olmaz hem de ilâhî kelimelerin özelliği taşımaz. Çünkü ilâhî kelimeler, Allah'ın kullarına yönelik hitabı olarak tanımlanır. Böyle olduğu için bahsi geçen hitabın esas anlamının, kendisiyle muhatabı arasında gerçekleştiğini kabul etmek gerekir.⁶ Bu açıdan ilk muhatapların yaşam alanı ve mevcut ortamdaki işleyiş

³ İbrahim Sarıçam ve Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 27-29; Mustafa Fayda, "Cahiliye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/17-19.

⁴ Örneğin, "Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allah" derler. O halde nasıl (haktan) çevrilip döndürülüyorlar?"; "Andolsun ki onlara: "Gökten su indirip onunla ölümünün ardından yeryüzünü canlandıran kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allah" derler. De ki: (Öyleyse) hamd da Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu (söyledikleri üzerinde) düşünmezler." el-Ankebût 29/61, 63.

⁵ Necmettin Gökçür, *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 22.

⁶ Nihat Uzun, "Âyetlerin Esas Anlamının Tespitiyle İlgili Önemli Bir Konu: Kur'an'ın Nüzûl Dönemi Muhatapları". *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 4/2 (Ekim/October 2020), 190.

vahyin anlaşılmasında bigâne kalınamayacak bir veri alanına tekabül etmektedir denilebilir.

Diğer yandan o dönemdeki Araplar, Mecusiler, Yahudi ve Hıristiyanların itikâdî ve sosyal anlamda bir çöküntü içerisinde oldukları görülmektedir. Kur'an'ın belirttiğine göre bu inanç biçimlerinin mensupları "Hanif Dini" olarak bilinen ve Hz. İbrahim'e isnat edilen tevhit dininden⁷ uzaklaşarak kendilerinin formatladığı bir inancın mensubu halinde yaşamaktaydılar. Bunlar içerisinde başta putları aracı kılan müşrik Araplar, ateşe tapan Mecusiler, dinlerini tahrif etmiş Hıristiyanlar ve Yahudiler göze çarpmaktadır. Bunların hepsinde en belirgin ortak nokta, özellikle tevhit inancını sarsan itikâdî bozuklukların içerisinde yaşam sürüyor olmalarıdır.⁸

Yukarıda dile getirilen inanç, ahlâk ve yaşantı bozukluğundan dolayı başta akidevî ve ahlâkî açıdan erdemli bir vasatta buluşturma ihtiyacı hâsıl olmuştu. Bu nedenle toplumu vahyin temel ilkeleri etrafında bir arada tutacak sosyal bir düzenin inşası gerekliydi. İşte vahyin indirilişi, bir anlamda bu ihtiyacın giderilmesine yönelik ilahi bir müdahale olup yaşanılan hayat ve ortamın Kur'an direktifleriyle yeniden okunması ve anlamlandırılmasıdır.

2. Kur'an'ın Nüzûl Süreci

Kur'an, Hira Mağarası'nda Hz. Muhammed'e yaklaşık olarak 40 yaşlarındayken Cebrail'in gelip ona hitaben "oku" demesiyle indirilmeye başlanmıştır.⁹ Hz. Muhammed ilk başta bu durumdan tedirgin bir halde mecnun olduğunu düşünüp dururken¹⁰ Hz. Hatice'nin onu Varaka b. Nevfel'in yanına götürmesiyle kendisine peygamberlik görevinin verildiğini anlamış¹¹ ancak hâlâ tam olarak ne yapacağını bilmezken Müddessir Suresi'nin, "*Ey örtüye bürünen! Kalk ve muhataplarını uyar. Rabbinin büyüklüğünü, yüceliğini dile getir!..*"¹² ayetleriyle peygamberliğinin başında ilk yapması gerekenler konusundaki belirsizlik giderilerek işe koyulması istenmiştir. Böylece Kur'an'ın nüzûl serüveni ve nübüvvetin icrası fiilen başlamıştır. Nübüvvet süreci çeşitli vesilelerle ayetlerin indirildiği yaklaşık 23 yıllık bir zaman diliminde gerçekleşmiştir.¹³ Bu süreçle beraber önemli husus artık tebliğ edilenleri doğru anlamak ve bu konuda yapılması gerekeni yapmaktır.

Nüzûl süreci ve nüzûl ortamı dikkate alınarak okunan her bir ayet, insanların gönül dünyasında yeni bir anlam kazanarak manevî bir iklimi teneffüs

⁷ Âl-i İmrân 3/67.

⁸ Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008), 25.

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi u'ş-şahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Kitâbü't-Ta'bir", 1 (No:6982).

¹⁰ Zekeriya Pak, *Tefsir Usulü* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020), 15-16.

¹¹ Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 1 (No:3).

¹² el-Müddessir 74/1-3.

¹³ Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 1 (No:4).

etmeye, çağın ihtiyaç duyduğu yeni perspektifler bulmaya ve Kur'an'ı gönderiliş amacı doğrultusunda anlamlandırmaya imkân sağlamaktadır. Bu nedenle insanlık için hayat anlamını kaybedip yaşanmaz hale geldiğinde, doğru diye yanlışlara sapıldığında kültür ve yaşamsal sürecin değişim ve dönüşümünde Kur'an özne olacaktır. Kişisel öneri ve çareler tükendiğinde toplumun imdadına yetişen bir kurtarıcı gerekmektedir. İşte bahsedilen bu zaman dilimindeki kurtarıcı rolünü, Kur'an üstlenmektedir.¹⁴

Yukarıda kısaca değinilen Kur'an'ın nüzûl süreci geniş bir meseledir. Bu sebeple nüzûlün zamana yayılan bir şekilde gerçekleşmesinin gaye ve hikmetlerine çalışma boyunca değinilecektir.

2.1. Kur'an'ın İlâhî Kaynaktan İndirilmesi

Bir bilgi ve haberin muhataplar nezdinde istenen etkiyi yapması için o bilgi ve haberin kaynağı önem arz eder. Eğer kaynak sağlam ve bilgi de ilgi çekici, sarsıcı ise haberin yapacağı etki daha da tesirli olur. Eğer kaynak asparagas veya dikkate alınacak bir veriye tekabül etmiyorsa o zaman eldeki bilginin değerinde aşınmalar ve değer yitimleri baş gösterir. Kur'an söz konusu olduğunda sadece bilginin varlığı/tebliği değil, aynı zamanda bilgiyi gönderen merci, bilginin gerçekliği, bilgiyi getirenin kimliği ve sîreti de önem arz eder. Bir bilginin güvenilir olması için haber kaynağının güvenilir olması bir tercih değil, bir zorunluluktur. Hele Kur'an gibi direk toplumun muhatap alınarak toplumsal işleyişin aksaklıklarının konu edildiği bir haber ve bilginin her türlü şüpheden uzak olması gerekir. Nitekim Kur'an'da *"Bu, doğruluğu şüphe götürmeyen ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara yol gösteren kitaptır."*¹⁵ ayetinde kitabın kaynağına işaret edilerek onun Allah katından, hak ve gerçek, doğruluğunda şüphe bulunmayan bir kitap olarak indirildiğinin altı çizilmektedir.¹⁶ *"Kur'an'ı sana indiren şüphesiz biziz."*¹⁷ ayetinde de Kur'an'ın iniş kaynağı açık olarak beyan edilmektedir. Burada önemle üzerinde durulması gereken husus indirme eyleminin bizzat Allah'a nispet edilerek¹⁸ Hz. Peygamberle ilgili öne sürülen kâhin, sihirbaz vb. ithamlara karşı Allah'ın, vahyi kendisinin indirdiğini bildirmesidir. Ayette bu durum üç tekitle, (إنا نحن نزلنا) *"Kur'an'ı biz kesinlikle biz indirdik"*¹⁹ terkibiyle ifade edilmiştir. Bunlarla Hz. Peygamber, inkârcılığı meslek edinenlere karşı desteklenmekte onun, kendiliğinden bir şeyler

¹⁴ İbrahim H. Karslı, *Vahyin Aydınlığında Yürümek* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 15.

¹⁵ el-Bakara 2/2.

¹⁶ Faysal b. Abdulaziz b. Faysal Âl-i-Mübarek, *Tevfîku'r-Rahman fî Dürusi'l-Kur'an*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. İbrahim Ezzir Âl-i Hamd (Riyad: Daru'l-Ulyan, 1996), 1/97.

¹⁷ el-İnsân 76/23.

¹⁸ İbn Mansur Muhammed b. Muhammed el-Matürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk. Abdullah Başak (İstanbul: Daru'l-Mizan, 2007), 16/328.

¹⁹ el-Hicr 15/9.

söylemediğine vurgu yapılmaktadır. Zira bir sonraki ayette sabır tavsiye edilmekle beraber zulüm ve inkârcılara karşı boyun bükülmemesi istenmektedir.²⁰

Müşrikler, Hz. Peygamber'e inen vahyin kaynağı hakkında şüpheler oluşturup onu sıradanlaştırarak etkisiz kılmaya çalışmışlardır. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için Hz. Muhammed'in kâhin ve şairler gibi cinlerin etkisine girip onlar tarafından dikte edilen bilgiler getirdiğini söyleyerek şüphe tohumları ekmeye çalışmışlardır. "Gerçekleri apaçık anlatan bir elçi geldiği halde, onlar nerede, öğüt almak nerede! Üstelik ona sırt çeviriyorlar ve cinlerin etkisine girmiş, öğretilmiş biridir, diyorlar."²¹ Bu ayet onların Hz. Peygamber'i şair, kâhin ve mecnunlarla bir tutup davasını sıradanlaştırma ve sulandırma çabalarına işaret etmektedir.²² İnkârcıların değişmeyen muhalefetlerine işaret eden "Bu Kur'an'a kulak vermeyin, okunurken gürültü çıkarın, belki bastırırsınız."²³ ayetiyle Allah Teâlâ'nın her türlü muhalefet ve sindirme girişimine rağmen "Müşrikler istemese de, bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye resulünü, doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur."²⁴ ayetleri bir mücadele ve bu mücadelede Allah'ın kimden yana olduğuna açık işaretler içerir. Bir yönüyle de Allah'la olan ilişkisine ve onun, gönderdiği vahyi desteklemekten vazgeçmeyeceğini dikkatlere sunar.

Bu anlamda Kur'an, kendi kaynağına ilişkin net bilgilendirmelerde bulunur. "Bu Kur'an, kuşkusuz bütün insanların Rabbi tarafından indirilmiştir."²⁵ vurgusu, onun ayetleriyle meydana getirmeyi amaçladığı noktaya insanları getirmek için kullandığı bir üslup ve dikkat çekme yöntemidir. Zira Kur'an ve Hz. Peygamber için daha önceki kitaplarda referanslar bulunmaktaydı. Ayet, hem önceki bildirilenlerin gerçekleştiği ve bundan şüphe edilemeyeceğini hem de vahyin kaynağı hakkında oluşturulmak istenen şüpheleri izale etmeyi amaçlamaktadır.²⁶ Bu sebeple Kur'an'ın kaynağı bellidir. Onun, kâinatın hâkimi olan Allah katından geliyor olması, herhangi bir beşer sözü ve ifade kalıbı gibi ele alınmamasını da gerekli kılmaktadır.

Diğer taraftan ilâhî kaynaklı bir bilginin safiyetinin muhafaza edilmesi ve insanlara ulaştırılması aşamasında da bu işe aracılık edenler tarafından orijinalliğinin korunması gerekir. Zira bu, onun değerinin bilinmesini, halis müteal vasfının ehillerince korunmasını da gerektirmektedir. Peygamberlerin zaman zaman kendilerinin "güvenilir elçiler" olduklarını vurgulamaları²⁷ vahye aracılık

²⁰ Ebi Hafs Ömer b. Ali İbn Adil ed-Dımaşki, *el-Lübab fi ulumi'l-kitab*, thk. Adil Ahmed Abdul Mevcud - Ali Muhammed Muavvid (Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 20/50.

²¹ ed-Duhân 44 /14.

²² Ahmet Abay, *Nüzul Sürecinde Kur'an'a Karşı Algı Yönetimi* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2019), 90-95.

²³ el-Fussilet 41/26.

²⁴ es-Saf 61/9.

²⁵ eş-Şu'arâ 26/192.

²⁶ İbn Atiyye el-Endelüsî, *el Muharreru el-veciz fi tefsiri Kitabı'l-Aziz*, thk. Abdullah İbrahim el-Ensârî (Beyrût-Lübnan: Âcârü'l-Hayr, 2007), 1/102-103.

²⁷ eş-Şu'arâ 26/125.

eden peygamberlerin getirmiş oldukları vahyin kaynağı ve kendilerinin de buna uygun şahsiyetler olduklarıyla ilgilidir. Zira Kur'an'ın mevsukiyeti konusundaki ayetlerinin mesajı açıktır: “O (Kur'an), şüphesiz değerli, bir elçinin (Cebrail'in) getirdiği sözdür. O elçi güçlü, Arş'in sahibi (Allah'ın) katında çok itibarlıdır.”²⁸ ; “Görebildikleriniz ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim ki, hiç şüphesiz o (Kur'an), çok şerefli bir elçinin sözüdür. Ve o, bir şair sözü değildir. Ne de az iman ediyorsunuz! Bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz! (O), âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.”²⁹ Kur'an, Allah'ın kelamı olup kulu ve elçisi Hz. Muhammed'e ilahi emirleri tebliğ ve beyan etmek üzere gönderdiği kendisinde şüphe olmayan direktifleridir. Bu direktifler bazen bunlara aracılık eden insan ve meleğe de isnat edilir.³⁰ Bu ayetlerden de anlaşılacağı üzere vahiy elçisinin güvenilir olması, onun getirdiği ayetlerin Allah'a aidiyetine güven açısından önem arz etmektedir.³¹ Dolayısıyla bu ayetlerin temel amacı hem gelen vahyin hem de onun mübelliği olan peygamberlerin güvenilir, sadık, aldatmayan kişilikleri üzerinden, vahyin kaynağı hakkında oluşacak şüpheleri gidererek Allah ve Peygamberine güven ve itaati sağlamaktır.³²

2.2. Kur'an'ın Tedrici Olarak İndirilmesi

Nüzûl ortamındaki mevcut şartlar dikkate alındığında alışkanlıkların bir anda değiştirilmesi düşünülemez. Çünkü insan, doğası gereği alışkanlıklarından bir anda vazgeçecek bir varlık değildir. Zira onun ünsiyet ettiği, alışageldiği kültür ve yaşam geleneğinden bir anda kopması mümkün değildir. İnsan psikolojik ve sosyolojik açıdan uzun bir zaman diliminde tatbik edegeldiği, kendisine atalarından kalan kültürel mirasa da mutaassıp bir şekilde sahip çıkma eğilimindedir.³³ Ayrıca biyolojik olarak da yeme, içme ve sosyal gerekçelerden doğan birçok alışkanlığı bir anda terk etmesini beklemek insanoğlunun fitratına ters düşen bir eylemdir.³⁴ Bu nedenle Kur'an, içki, faiz gibi işlerin terk edilmesinde tedrici bir metot uygulamıştır.³⁵ Bu insan fitratına en uygun yoldur. Nitekim kolay olmayan kimi eğitimleri bir anda yerine getirmek mümkün değilken tedrici yöntemle en zor eğitimler bile kolayca öğrenilip kavranılabilmektedir.

²⁸ el-Tekvir 81/19-20.

²⁹ el-Hâkka 69/ 38-43.

³⁰ Ebil Fida İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kureşî ed-Dimaşkî, *Tefsiru Kur'ani'l-Azim* (Beyrût-Lübnan: Daru İbn Hazm, 2000), 1915.

³¹ Zekeriya Pak, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Bilay Yayınları, 2020), 43.

³² eş-Şu'arâ 26/179.

³³ Fatih Tiyek, *Kur'an'ın Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 35.

³⁴ Ahmet Abay, *Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 202-203.

³⁵ bkz. sırasıyla el-Bakara 2/219, 275, 276, 278, 279; en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/90; er-Rûm 30/39; Âl-i İmrân 3/130.

Allah Teâlâ, insanların varlık amaçlarına, tabiatlarına, sosyal çevresi ve insanlığın geçmişiyle ilgili yaşantılarına Kur'an ve kıssalarında atıfta bulunur.³⁶ Muhataplarının tecrübe ve bilgilerini esas alır. O, namazın vazgeçilmezliğini anlatırken, önceki toplumlarda da bu ibadetin var olageldiğini, bu ibadeti yerine getirmeyenlerin kendi değerlerine yabancılaştıklarını vurgular. Bu aktarımlarda tarihi tekerrürlere atıfta bulunur. Namazın, kötülüklerden alıkoyan yönünü vurgularken doğrudan insanın tecrübesine ve varlık şartlarına atıfta bulunur. Ahiretin varlığını, Allah'ın birliğini ve kudretini anlatırken veya herhangi bir ahlâki durumdan söz ederken muhatabının ufkunu, tecrübesini nazarı dikkate alır.

Bu açıdan Kur'an, insan psikolojisinin kabule yanaşma temayüllerini ve algılarını dikkate alarak indirilmiştir. Bir anlamda Kur'an, 23 yıllık nüzûl süresince iradesiyle, ilmiyle, kudreti ve fiilleriyle bir başka tecelli eden Allah'ın, toplumla girdiği münasebetin kaydedildiği değişmez bir sicili gibidir. Bu yönüyle Kur'an nazari ilkeler, emirler ve yasaklar ihtiva eden bir kitap değil, gerektiğinde esnek davranabilen bir zatın kodlamasıyla gönderilen bir kitaptır. Bu nedenle yaşam ve olgular karşısında duyarlı olmayı, onları gündemine almayı önceleyen bir üsluba sahiptir.³⁷

Kur'an, diğer semavî kitaplar gibi bir defada indirilmemiş³⁸; bu şekilde indirilmesini isteyenlerin taleplerini ise reddetmiştir. O'nun azar azar indirilmesinin hikmetinin, Hz. Peygamber'in kalbinin takviye edilmesi, muhatapların intibaklarının kolaylaştırılması ve ağır ağır okunarak mesajlarının doğru anlaşılmasına³⁹ imkân verme amacını taşımaktadır. Şu ayet bu amacı açıkça vurgulamaktadır: *"İnkâr edenler: 'Kur'an ona bir defada indirilmeli değil miydi?' dediler. Biz onunla senin kalbini sağlamlaştırmak için onu böyle (parça parça indirdik) ve onu ağır ağır okuduk."*⁴⁰ ; *"Biz onu, insanlara yavaş yavaş okuyasın diye bir Kur'an olarak bölüm bölüm açıkladık ve ihtiyaca binaen peyderpey indirdik"*⁴¹ ayeti hem Hz. Peygamber'in hem de insanların anlayıp kavrayabilmeleri için Kur'an'ın peyderpey, parçalar halinde ve yavaş yavaş indirildiğini haber vermektedir.⁴² Bununla bir anlamda insanla vahiy arasında bir aşinalık oluşması, sosyal ve kültürel olarak vahiy kültüründen uzak olan toplumun, onu idrak ederek özümsemesi amaçlanmıştır. Bu yolla Kur'an'ın indirilmesi Allah için bir zorunluluk ifade etmez. Ancak insan

³⁶ Geniş bilgi için bkz. Ahmet Çelik, "Birey ve Toplumun İslahı Açısından Kur'an Kıssaları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (2004); Osman Eyüpoğlu vd. "Bireysel Dini Tecrübe ve İşlevselcilik Açısından Kur'an Kıssaları", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/4 (2017).

³⁷ Halis Albayrak, "Allah'ın Nüzûl Dönemindeki Farklı Davranış Tarzının Mü'minin Kur'an Anlayışına Katacağı Boyut Üzerine", *II. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, 02-04 Şubat 1996 (Ankara: Fecr Yayınevi, 1. Baskı, 1996), 37.

³⁸ Nasr Hamid Ebu Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı* (Ankara: Otto Yayınları, 2013), 145.

³⁹ Yaşar Kurt, "Kur'an'ın Nüzûl Süreci ve Nüzûl Sırasını Esas Alan Tefsir Üzerine", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, Sayı: 33, s. 8, ss. 539.

⁴⁰ el-Furkân 25/32.

⁴¹ el-İsrâ 17/106.

⁴² Tiyek, *Kur'an'ın Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü*, 35.

fitratı, kudreti, kabiliyeti ve psikolojisi bağlamında olaya bakıldığında aslında insanın böyle bir stratejiye ihtiyaç duyduğu pekâlâ anlaşılabilir. ⁴³ Bu bağlamda Kur'an'ın indiriliş sürecinde içkinin haram kılınmasına işaret eden ayetleri Nasr Hamid Ebu Zeyd şöyle zikretmektedir: ⁴⁴

1- *“Sana, sarhoşluk veren şeyler ve şans oyunları hakkında sorarlar. De ki: Onların her ikisinde de hem büyük bir kötülük hem de insanlar için bazı yararlar vardır; ancak yol açtıkları kötülük, sağladıkları yararından daha büyüktür.”* ⁴⁵

2- *“Ey inananlar! Sarhoş iken namaz kılmaya kalkışmayın; ne dediğinizi bilinceye kadar (bekleyin).”* ⁴⁶

3- *“Ey inananlar! Sarhoşluk veren şeyler, şans oyunları, putperestçe uygulamalar ve gelecek hakkında kehanette bulunmak, şeytan işi iğrenç kötülüklerden başka bir şey değildir. O halde bunlardan kaçın ki, kurtuluşa eresiniz. Şeytan, sarhoşluk veren şeyler ve şans oyunları ile aranızda düşmanlık ve kin sokmaya ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymaya çalışır. Hâl böyleyken, artık vazgeçmeyecek misiniz?”* ⁴⁷

Bu ayetlerle, içkinin yasaklanmasında bir süreç takip edilerek insanların yavaş yavaş, yeni gelen ilahi emirlere hazırlandığı ve muhtemel mukavemetlerin bertaraf edilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Zira Hz. Aişe'den naklen gelen rivayette *“... Eğer başlangıçta 'içki içmeyin' şeklinde vahiy inseydi 'biz asla içkiyi terk etmeyiz' derlerdi...”* ⁴⁸ Şeklindeki beyanıyla tedriciliğin dinin kalplerde yerleşmesine olan etkisini tespit ve ifade etmesi bakımından önem arz etmektedir.

2.3. İhtiyaca Binaen İnen Ayetler

Kur'an insanların gündeminde olan meseleleri göz ardı edip geri plana atmamıştır. O, günün ihtiyaçlarına istinaden muhataplara fayda sağlayacak bildirimlerle, onların durumları göz önünde bulundurularak inzal edilmiştir. Kimi zaman bir olay üzerine, kimi zaman yanlış bir şeyi düzeltmek için, kimi zaman Peygamber'e sorulan sorulara yanıt babında, kimi zaman da insanların tereddüt ettiği bazı durumlara açıklık getirmek için indirilmiştir. Bazen de yeni bir hükmü tahsis veya takyid etme gibi gerekçelerden dolayı nüzûl gerçekleşmiştir. ⁴⁹

Çeşitli gereksinimlere binaen indirilen ayetleri örneklerle somutlaştırmak konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Örneğin Abese suresinin

⁴³ Halil Çelik, “Kur'an'ın Muhataplarına Kazanma Amaçlı Yaklaşımı”, International Ankara Congress On Scientific Research IV (April 1-3, 2022 / Turkey), Ed. Müslüme Narin (Ankara: İksad, 2022), 1451.

⁴⁴ Ebu Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, 154-155.

⁴⁵ el-Bakara 2/219.

⁴⁶ en-Nisâ 4/43.

⁴⁷ el-Mâide 5/90-91.

⁴⁸ Buhârî, “Fedâilu'l-Kur'an”, 6 (No:4993).

⁴⁹ Bkz. Bedreddin Çetiner, *Fâtihadan Nâs'a Esbab-ı Nüzûl* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2016), 1/26-27, 38, 44, 54-55, 65, 68 vd.

ilk ayetlerinde geçen “Görme engelli o kişi geldiğinde yüzünü ekşitip başını çevirdi. Sen nereden bileceksin, belki o nefsinı arındıracaktı. Yahut o bir öğüt alacak, bu öğüt kendisine fayda sağlayacaktı. Sen ise kendini her bakımdan üstün görenle ilgileniyorsun. O kişinin kendisini arındırmamasından sen sorumlu tutulmayacaksın ki! Gönlünde Allah korkusu taşıyarak koşup sana geleni umursamıyorsun!”⁵⁰ uyarısı, görme engelli sahabi Abdullah b. Ümmü Mektum’un, Hz. Peygambere ısrarla soru sorması üzerine vahyedilmiştir. Bu olayda Hz. Peygambere uyarı, onun müşriklerin ileri gelenleri ile konuştuğu bir zamanda söz konusu olmuştur. Onun ısrarla bir şeyler sorup öğrenmeye çalışması ve Hz. Peygamber’in Mekkeli muhataplarıyla yaptığı konuşmanın bölünmesinden hoşnut olmayarak yüzünü ekşitip arkasını dönmesi üzerine, Allah tarafından bu uyarı yapılmıştır.⁵¹ Böylece bu türden davranışların yanlışlığı ortaya konularak vahyin takipçilerine önemli bir farkındalık kazandırılmıştır. Zira bu ayetler, her ne kadar böyle bir olay üzerine inmiş olsa da buradaki mesaj, Hz. Peygambere ve onun şahsında benzer durumlar ile karşılaşan tüm müminlere yapılan ilahî bir uyarıdır. Burada Hz. Peygamber uyarılmış iken, Hucurât suresindeki “Ey iman edenler! Allah’ın ve Resulünün önüne geçmeyin. Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.”⁵² ayetinde de O’na saygıda kusur etmemeleri için uyarı müminlere yapılmıştır. Gerek dünyevi gerekse uhrevi bir işte Allah Resulünün ne diyeceği netleşip sonuçlanmadan öne atılıp acelecilikle işgüzarlık edilmemesi istenmiştir. O’nun uygulama ve emirlerine uymanın hayır ve faydaya, aksinin ise zarar ve ziyan anlamına geldiği ikaz üslubuyla ortaya konulmuştur.⁵³ Bu ayet ve devamındaki ayetlerle müminlere takınmaları gereken saygı ve edep öğretilmiştir.

Kur’an zaman zaman akıllarda soru işareti oluşturabilecek durumlara da açıklık getirir. Örneğin: “Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, can çekişirken kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu, yüksekte düşerek, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile putlar adına boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kismet aramanız haram kılındı...”⁵⁴ Ayetindeki kanun yenilip içilmesi her şartta haram olarak anlaşılmaktadır. Ancak, “De ki: ‘Bana vahyolunan Kur’an’da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o kuşkusuz necistir- ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş hayvanlardan başka, haram kılınmış bir şey göremiyorum. Fakat suiistimal etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın bunlardan yemek zorunda kalan yiyebilir.’ Kuşkusuz Rabb’in çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”⁵⁵ ayetinde bu mutlak haramlık kanun damardan akıp dışarı çıkmış

⁵⁰ el-Abese 80/1-10.

⁵¹ Ebü’l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü’l-Vâhidî, *Esbâbü nüzûlü’l-Kur’an*, thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl, (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1991), 471-472. ; el-İmam Ebi Muhammed Abdulmelik b. Hişam b. Eyyub el-Himyeri el-Meâfirî, *es-Siretü’n-nebeviyye*, (Beyrût-Lübnan: Daru İbn Hazm, 2009), 169.

⁵² el-Hucurât 49/1.

⁵³ Muhammed b. Abdullah, el-İcî, haşiye. Muhammed b. Abdullah el-Haznevî, *Câmiu’l-beyan fi tefsiri’l-Kur’an*, (Beyrût-Lübnan: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2004), 4/167.

⁵⁴ el-Mâide 5/3.

⁵⁵ el-En’âm 6/145.

olmasıyla takyid edilmiştir. Nihayetinde zaruretten dolayı etin içerisinde kalan kanın etle birlikte tüketilip tüketilmemesi ile ilgili kafa karışıklığı mezkûr ayetle giderilmiş olmaktadır.

Cahiliye dönemi ritüellerinden olan Safa-Merve'deki sa'y esnasında buradaki putlara yakarış uygulaması, İslam'ın gelişinden ve putların temizlenmesinden sonra Safa ve Merve'deki sa'y ile ilgili zihinlerde bir takım tereddütler oluşturmuştur. Çünkü İslam'dan önce bu tepelerde iki put bulunmaktaydı. İnsanlar bu putları ziyaret etmek maksadıyla orada sa'y yapıyorlardı. İslamî uygulamada da buralardaki sa'y uygulaması devam ettirildiğinde bu durum bir takım tereddütlere neden olmuştur. Bunun üzerine "*Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın dininin nişanelerindedir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günah yoktur. Bir kimse hâlis niyetle hayır işlerse, kuşkusuz Allah onu bilir, mükâfatını da verir.*"⁵⁶ ayeti nazil olmuştur.⁵⁷ Bu ayetin nazil olması zihinlerdeki tereddütün giderilmesine vesile olmuştur. Ayete göre, orada yapılan sa'yın, Allah adına yapılmasıyla geçerli olacağı, cahiliye döneminde buradaki putlara yapılan sa'y ile niyet, amaç ve işin yapılması açısından bir ilişkinin bulunmadığı hususuna açıklık getirilmiştir.

Görüldüğü üzere zihinlerin aydınlatılmasına ve sorunların çözümüne yönelik ihtiyaçlara binaen birçok ayet nazil olmuştur. Bu gibi durumlar, Kur'an'ın toplumun ihtiyaçlarını, problem ve tereddütlerini yakinen gözeterek bu konularda ortaya çıkan ihtiyaçlar üzerine konuyu gündemine aldığı ve açıklığa kavuşturduğu görülmektedir. Bu yönüyle Kur'an, toplum dışı ve ütöpik değil, toplumla iç içe ve dinamik bir sürecin sonucudur.

2.4. Büyük Değişim Öngören Ayetler

Kur'an'ın olmazsa olmaz olarak öncelediği bazı kırmızı çizgileri bulunmaktadır. Bunların başında itikadî meseleler gelmektedir. İlgili sure ve ayetler incelendiğinde nüzûl sürecinin en başından en sonuna kadar bu konudan asla taviz verilmediği görülecektir. Bunu ilk inen Alâk suresinden başlayarak onu takip eden Müddessir, Müzzemmil, Fatiha Suresinden son inen ayetlere kadar görmek mümkündür. Örneğin Alâk Suresinde, "*Seni yaratan Rabb'inin adıyla oku!*" emri ve onun devamında Rabb'in özelliklerinin zikredilmesi cahiliye dönemindeki tahrif edilmiş ilah anlayışına cevap ve karşılıktır.⁵⁸ Yine Müddessir Suresinde geçen, "*Ey örtüye bürünen! Kalk ve insanları uyar. Rabbinin büyüklüğünü, yüceliğini dile getir!...*"⁵⁹ Emri o dönemin insanların basitleştirdiği ilah anlayışının tashihi içindir. Aynı şekilde "*Artık Rabbinin büyüklüğünü dile getirerek onu tüm*

⁵⁶ el-Bakara 2/158.

⁵⁷ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûfî eş-Şâfiî, *Lübabu'n-nükul fi esbabî'n-nüzûl* (Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1422/2002), 27-28.

⁵⁸ Bkz. el-Alâk 96/1-5.

⁵⁹ el-Müddessir 74/1-3.

noksanlıklardan tenzih et ve bağışlamasını dile! Kuşkusuz O, çok bağışlayandır!" ayetinde de onun tüm noksanlıklardan tenzih edilmesi gerektiği dile getirilerek putlarda bulunmayan yaratma, bağışlama vb. hususlar zikredilmek suretiyle tevhid inancının temelleri atılmaya çalışılmış ve tefessüh etmiş yanlış inanç ve ritüellerde değişime gidilmiştir.

Görüldüğü üzere Kur'an, nüzûl süreci içerisinde itikada dair meselelerden asla taviz vermemiştir. İnkârcılığı meslek edinen müşriklerin Hz. Peygambere "bir yıl putlarımıza siz kulluk edin bir yıl da biz Rabbinize kulluk edelim" teklifi Kur'an tarafından şiddetle reddedilmiştir. Kafirun Suresi bu nedenle indirilmiştir.⁶⁰ Bu dönemde Mekke müşriklerin İslam'ı kabullenmiş kimselere reva gördükleri zulümler revaçtadır. Güç-kudret olarak da Müslümanların hâkim olmadıkları, mazlum oldukları bir dönemdir. Söz konusu talep inanç alanına karşılık geldiğinden "sizin dininiz/inancınız size, benim dinim/inancım da bana!"⁶¹ denilerek bu konunun müzakere konusu olamayacağı kesin bir şekilde vurgulanmıştır. Çünkü Kur'an'ın en büyük amacı tevhit ilkesini ikame etmektir. Konu tevhit olduğunda Kur'an, en yüksek perdeden itirazını dile getirmiştir. Bu mevzuda Kur'an sadece müşriklerin bozuk itikâdî anlayışlarına değil, Yahudilik, Hıristiyanlık gibi tahrif edilmiş dinlere karşı da sesini zaman ve zeminin şartlarına göre değişik tonlarda yükseltmiştir.⁶²

3. Mekkî - Medenî Ayetler ve Temel Özellikleri

Kur'an surelerinin bir kısmı Mekke ortamında indirilmiştir. Bu ortam insanların uzun zamandır kabile asabiyeti ve paganizmin etkisi altında ilahi rotadan uzaklaşmış cahilane bir hayat sürdürdükleri dönemdir. Mekke döneminin sosyal, dini, siyasi, kültürel ortamı; Medine döneminin ortamından önemli ölçüde farklılık arz eder. Ortamın farklılığı, ayetlerdeki hitap üslubu ve muhataplara yüklenen yeni sorumluluklarda farklılıklara sebep olmuştur. Diğer bir ifadeyle, ortamdaki değişkenlik ayetlerin ve surelerin de üslup ve içerik yönünden farklı olmasını gerekli kılmıştır. İşte Mekkî-Medenî ayetlerinde, ayetlerin bu iki dönemle ilişkilerinin tespiti Kur'an'ın doğru anlaşılması ve makâsı ilahiyeye için önemlidir. Ayrıca bir o kadar da sağlıklı/nesnel anlamaya ve değerlendirmeye imkân sağlayacak hedeflerdendir.⁶³ Mekke döneminde inen ayetlerin temel özellikleri ve bunlardaki önemli mesajları kısaca şöyle sıralamak mümkündür:

1- Mekke döneminde inen ayetler kalplerdeki imanla ilgili hastalıkları giderip sağlam bir inanç oluşturmayı hedeflemektedir: "*Ey örtüsüne bürünen! Kalk*

⁶⁰ Ebi Leys Nesr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkândî, Tefsiru's-Semerkândî, thk. Ali Muhammed Muavvıd-Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrût-Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 3/520.

⁶¹ el-Kâfirun 109/6.

⁶² Âl-i İmrân 3/64; en-Nisâ 4/171; el-Mâide 5/75.

⁶³ Pak, *Tefsir Usulü*, 191.

ve uyar! Sadece rabbinin büyüklüğünü dile getir.”⁶⁴ Ayetinde olduğu gibi “Kalk ve uyar!” emri, Hz Muhammed’in, peygamber olarak tevhid dinini ve Allah’ın mesajlarını insanlığa tebliğ etmekle görevlendirilişinin ilânıdır. O da bu emri aldıktan sonra insanları bu dinin en önemli unsuru olan tevhit ilkesine çağırması; vahyin gerçekliği, kâinat üzerinde düşünme, Allah’ın verdiği nimetler ve ahiret merkezinde bu tebliğ Mekke döneminde yoğunlaşmıştır.⁶⁵ “Sadece Rabbinin büyüklüğünü dile getir” emri, tevhid dininin en önemli unsuru olan “Allah’ın birliğine iman ve O’na kulluk” esasını ortaya koyduğu gibi toplum nezdindeki ilah anlayışında da yeni bir inşa getirmiş ve bunu ilan etmiştir.⁶⁶ Ayrıca Kur’an’ın iman-inkâr açısından müminlerin kalpleri için sükûnet, itminan, rahmet ve şifa, inkârcılar için ise manevra alanlarını daraltan, zarar ve ziyanlarını arttıran bir etkisi vardır.⁶⁷

2- İnsanları hayırlı amellere ve kâmil ahlâka teşvik etmektedir: “Asra yemin ederim ki, İnsan gerçekten ziyandadır. Ancak iman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlar, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler başkadır.”⁶⁸ Bu sure bir mümin için öncelikleri iman, sâlih amel ve hak ile sabrı tavsiyeyi peş peşe sıralamaktadır. Bir anlamda sadece Allah’a iman etmenin iyi bir Müslüman olmada yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Nitekim bir başka ayette bu gerçeğe şöyle işaret edilmiştir. “İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece “İman ettik” demeleriyle bırakılacaklarını mi sandılar?”⁶⁹ Bu ayete göre, imanın sadece dille söyleminin yeterli olmadığı, kendine has sorumluluk ve katlanılması gereken görevleri bulunduğunu dikkatlere arz eder. Çeşitli imtihan ve sınanmalara maruz kalıp inançlarında sebat göstermedikçe imanın gereği tam olarak yerine getirilmiş olmayacağına vurgu yapılmaktadır.⁷⁰

3- Müşriklerin batıl akidelerinin yersizliğini ve saçmalığını tespit etmektedir: “O halde yaratana yaratamayan bir olur mu? Siz düşünmez misiniz?”⁷¹ Allah’ın varlığına, birliğine, yaratıcı kudretine, geniş lütuf ve merhametine işaret eden yukarıdaki ayetin muhatapları öncelikle Hz. Peygamber dönemindeki putperest Araplar olduğu için onların putları kastedilerek, “O halde yaratana yaratmayan bir olur mu? Siz düşünmez misiniz?” buyrulmakta, böylece muhataplar bu bilgiler ışığında inançlarını akıl ve düşünce süzgecinden geçirmeye davet edilerek doğruyu bulmaları istenmektedir.⁷²

⁶⁴ el-Müddessir 74/1-3.

⁶⁵ Adnan Mahmud Zerzûr, *Ulumü'l-Kur'an medhalü ila tefsiri'l-Kur'an ve beyanu icâzihi* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1981), 135-136.

⁶⁶ Hayreddin Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 5/494-495.

⁶⁷ el-İsrâ 17/82. “Biz, Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır.”

⁶⁸ el-Asr 103/1-3.

⁶⁹ el-Ankebût 29/2.

⁷⁰ Seyyid Kutub, *Fizilâl-il Kur'an*, trc. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler (İstanbul: Merve Yayın-Dağıtım, ts.), 11/321-322.

⁷¹ en-Nahl 16/17.

⁷² Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal Tefsir*, 3/385.

4- Mekkî ayetler kısa ama vurguları dikkat çekici ve cezbedicidir: Sözelimi “*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!*”⁷³ ayeti, veciz olduğu kadar mesaj yönünden de ibret vericidir. Bu ayette dini emirlerin öncelikle Hz. Peygambere yapıldığı, kendisine uyanlara da iman ve amel noktasında istikamet sahibi, doğru ve dürüst olmaya çağrıldıkları gerçeği hatırlatılmaktadır.⁷⁴ Şüphesiz bu durum dinin sadece bir söylem ve ütopyaadan ibaret olmadığı bizzat getireni/tebliğcisi tarafından ilkin kendi şahsında uygulama safhasına konulduğunu da göstermektedir. Hz. Peygamber bu ayetin kendisini ihtiyarlattığını söyleyerek⁷⁵ ayetin kendisine yüklediği ağır sorumluluğa işaret etmektedir.

5- Mekkî sureler çoğunlukla Hurûf-u Mukatta’ ile başlamaktadır: Arapların dili ve Kur’an’ın onlarla iletişimde tercih ettiği dil aynı olmasına rağmen Hurûf-u Mukatta’ ile başlayan Arapça bir kelime, onların dillerinde mevcut değildi. Kur’an da bu harflerden müteşekkil kelime ve cümlelerden oluşmasına rağmen insanların günlük dillerinde bu harflerden oluşan kelime ya da terkipler bulunmamaktaydı.⁷⁶ İlk muhatap kitlesinin dikkatlerini, Kur’an metinlerine çekme açısından bu hitap tarzının ilgi çekici ve ayırt edici bir özellik olduğu söylenebilir.

6- Hitap çoğunlukla “*Ya eyyühen-nâs*” şeklinde tüm insanlardır: “*Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kıyamet sarsıntısı gerçekten büyük bir olaydır.*”⁷⁷ Bütün insanlara hitap edilerek Allah bilincinin muhataplar nezdinde canlı tutulması, yüceltilerek O’na saygısızlık etmekten sakınılması istenmektedir. Allah’ın “yaratıcılık, hükümrancılık, sahiplik/mâliklik ve terbiye edicilik” özelliklerine vurgu yapılarak ilahlık makamına oturtulan pagan kültürü sahiplerinin, kendi zihin dünyalarında mukayese yapmaları ve akıllarını kullanmaları çağrısı yapılmıştır.⁷⁸

7- Mekkî ayetlerde Arapların günlük üsluplarına uygun olarak yeminler sıklıkla yer almaktadır:⁷⁹ Ancak Allah’ın Kur’an’da yemin ifadelerine yer vermesi onların bir ikna vasıtası olarak kullanılması manasına gelmemektedir. Çünkü O’nun sözlerinde hakikat dışı bir şey söz konusu değildir. Allah’ın Kur’an’da zaman zaman yeminlere yer vermesi Arapların alışık oldukları üslup ve dil üzerinden onlarla kitabı arasında bağ kurma amacını taşımaktadır.⁸⁰

Mekkî ayetlerin özelliklerini bilme, yorumcuya yorumunda isabet şansını arttıran bir meleke sunacaktır. Örneğin, cihadın tedriciliğindeki maksadın

⁷³ el-Hûd 11/112.

⁷⁴ Said Havva, *el-Esas fi’l-tefsir* (Kahire: Daru’s-Selam, 1985), 5/2608.

⁷⁵ Carullah Ebi’l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemâşerî, *Hakâiku gevâmidü’l-tenzil ve uyunü’l-ekâvil fi vücûhi’l-te’vil* (Riyad: Mektebetü’l-Abikân, 1998), 3/240.

⁷⁶ Musa İbrahim el-İbrahim, *Buhusun menheciiyetün fi ulumi’l-Kur’an* (Umman: Dâr-u Ammâr, 1996), 226-227.

⁷⁷ el-Hac 22/1.

⁷⁸ İbn Aşur, *et-Takrib lit-tefsiri’l-tahrir vet-tenvir* (b.y. :Daru İbn Huzeyme, ts.), 2/4-5.

⁷⁹ Musa İbrahim el-İbrahim, *Buhusun menheciiyetün fi ulumi’l-Kur’an*, 39-40.

⁸⁰ Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 15.

anlaşılması buna bağlıdır. Zira Mekke ortamındaki zulüm Medine ortamından kat kat fazladır. Ayrıca Kur'an'ın temel hedef ve stratejisinin doğru okunması, bu dönemde neden savaşa izin verilmediğinin gerekçeleriyle değerlendirilmesi doğru anlamaya katkı sunan hususlardandır.⁸¹

Medine döneminde Müslümanların eli güçlenip kendi ilke ve değerlerini bina etmeye başlamasıyla dinin temel ve kurumsal denebilecek nitelikteki özellikleri daha çok gün yüzüne çıkmıştır. Bu durum ayetlerin hitap tarzı ve içeriklerinde de farklı hitap tonlarına sebep olmuştur.⁸² Bu dönemde inen ayetlerin temel özellikleri kısaca şöyle sıralanabilir:

1- Medenî ayetlerde hitap çoğunlukla “*Ya eyyühellezîne âmenû*” şeklinde olup ayet içerikleri İslam'ın içtimaî boyutuyla ilgilidir: Bu hitap tarzı artık Müslümanlar ve iman etmeyenler diye iki grubun varlığının söz konusu olduğu ve ilahi hitabın artık iman edenlere has olarak da gelip onları bir siyasi varlık olarak da gördüğünün göstergesidir.

2- Bu surelerde münafıklar ve onların ruh hallerine ilişkin tenakuzlara yer verilir: Kur'an, bazen en güçlü istihbarat imkânlarına sahip olan ülkelerin bile sahip olamayacağı içteki niyet ve yıkıcı gayeleri açığa çıkararak ulaşılmaması zor hatta imkânsız bilgiler sunmaktadır. Tebuk seferi hazırlıkları esnasında münafıklar görünüşte iyi ama gerçekte fitne tohumlarını ekmek için Kuba'da bir mescid inşa edip Hz. Peygamber'in orada namaz kılmasını istemişlerdi. Allah Teâlâ sefer dönüşünde konuyla ilgili şu ayetleri indirerek işin aslını ortaya koymuştur: “*Bir de şunlar var ki, zararlı eylemler gerçekleştirmek, inkârcılıklarını pekiştirmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve resulüne savaş açmış kişi lehine fırsat kollamak üzere bir mescid yapmışlardır. 'Amacımız sadece iyi bir şey yapmaktır' diye de yemin edecekler. Allah şahit, onlar kesinkes yalancıdırlar. Orada asla namaza durma! Daha ilk gündün takva temeli üzerine kurulan mescid ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah da arınmaya çalışanları sever.*”⁸³ Bunun üzerine Hz. Peygamber fitneye mahal bırakmamak adına söz konusu mescidi yıktırarak Müslümanlar içinde kargaşaya sebep olacak girişimleri bu vahiy sayesinde öğrenip gerekenleri yapmıştır.⁸⁴ Onların temel hedefleri başkalarının bilinmemesine rağmen işin iç yüzü ve niyetleri Allah tarafından peygamberine istihbarî denebilecek bir surette bildirilmiştir.

3- Ehl-i kitap ve onların arasındaki ihtilaflara değinen ayetler bu dönemde indirilmiştir: Şimdiye kadar Kur'an'da yer almayan yeni bir hitap tarzı artık ortaya çıkmıştır. O'da Ehl-i kitaba hitap eden ayetlerdir. Bu dönemde toplumsal hayat,

⁸¹ Muhammed b. Lütfî es-Sebbağ, *Lemahat fi ulumi'l Kur'an ve ittichâti't-tefsir* (Beyrût: el-Mektebü'l-İslamî, 1990), 150.

⁸² Muhammed b. Lütfî es-Sebbağ, *Lemahat fi ulumi'l Kur'an ve ittichâti't-tefsir*, 147-148.

⁸³ et-Tevbe 9/107-108.

⁸⁴ Ebi Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubî, *el-Camiu li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrût-Lübnan: Müessesetü'r-Risale, 2006), 10/369-371.

devlet işleyişi, kurumsallaşma, miras ve savaş hukuku belirginleşmiştir.⁸⁵ Ayrıca diğer toplumlarla da ilişkiler sürdürüldüğünden bu ortamla ilgili olarak Kur'an'da da yeni hitap tarzları yer almıştır.

Hız. İbrahim'e ilâhî dinlerin tamamında atıfta ve övgüde bulunulduğundan gerek Yahudiler gerekse Hıristiyanlar onun kendi dinlerinden olduğunu ısrarla savunmuşlardır. Böylece İslam'la arasına mesafe koymaya çalışarak, cennete de yalnız kendilerinin gireceklerini iddia etmişlerdir. Allah Teâlâ bu tartışmaları bitirip aklı ve tarihi bilgiye dikkat çekerek *"Ey ehl-i kitap! İbrahim hakkında niçin çekişirsiniz? Hâlbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz?"*⁸⁶ ayetiyle onun Yahudi ya da Hıristiyan olamayacağı, zira bu iki dinin Hız. İbrahim'in vefatından sonra gönderilmiş olduğunu vurgular. Böylece ayet, onların bu yöndeki düşünce ve inançlarını nakzederek iddialarını boşa çıkarmıştır. Zira mezkûr iki dinin inşa ve ikamesi sürecinde o, çoktan vefat etmişti.⁸⁷ Dolayısıyla bir kimse vefatından sonra gelen bir dinin mensubu olamayacağına göre onların inatla savundukları da aklen geçersiz olmaktadır. Vefatından sonra gelen bir dine onun mensup olmasının imkânsızlığına dikkat çeken bu ayetten sonra Kur'an, bu konudaki kesin hükmünü ortaya koymuştur: *"İbrahim, ne Yahudi, ne de Hristiyan idi; fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir Müslüman idi; müşriklerden de değildi."*⁸⁸ Bu bakımdan Kur'an, ihtilafları körükleyen değil ihtilaflı meseleleri her şeyi bilen Allah tarafından yerli yerine oturtan bir yol ve yöntem izleyerek gerek kendi doğrularını savunmada gerekse muhaliflerinin savunduklarını boşa çıkarmada ve ihtilafları azaltmada önemli roller oynamıştır.

4- Müslümanların hak ve onurlarının muhafazası için savaşa bu dönemde izin verilmiştir: Daha öncesinde savaşmak için Hız. Peygamberden izin isteyen Müslümanlara: *"Sabredin, henüz savaşmakla emrolunmadım"* diyerek Müslümanları sabretmeye çağıran Hız. Peygamberin kulağı, *"Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme..."*⁸⁹; *"Onların (müşriklerin) söylediklerine katlan ve onlardan güzellikle ayrıl..."*⁹⁰ ayetlerindedir. Bu durum Medine-i Münevvere'ye hicret edene kadar onca cefaya katlanılma pahasına böyle sürmüştür. Hicretten sonra nihayet istedikleri izin, *"Kendileriyle savaşılmalara (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaş konusunda) izin verildi. Şüphe yok ki Allah, onlara yardım etmeye mutlak surette kâdirdir."*⁹¹ ayetiyle verilmiştir. Yetmiş küsur ayette savaştan menedildikten sonra savaş hakkında ilk nazil olan ayetin bu

⁸⁵ Abdullah b. Yusuf el-Cürey', *el-Mükeddesatü el-esasiyye fi ulumi'l-Kur'an* (Beyrût-Lübnan: Müessesetü'r-Reyyan, 2001), 59.

⁸⁶ Âl-i İmrân 3/65.

⁸⁷ Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te'vîlatü'l-Kur'an*, thk. Ahmed Vanlıoğlu (İstanbul: Dârü'l-Mizân, 2005), 2/326.

⁸⁸ Âl-i İmrân 3/67.

⁸⁹ el-Ahkâf 46/35.

⁹⁰ el-Müzzemmil 73/10.

⁹¹ el-Hac 22/39.

ayet olduğu nakledilmiştir.⁹² Savaşa izin verilmesinin en başta gelen sebebi Müslümanların canlarını, mallarını ve namuslarını korumalarına imkân tanımaktır. Müslümanlar, Mekke'de müşriklere hoşgörülü davrandıkça, onlar azgınlıklarını, zulümlerini artırmışlardır.⁹³ Bu ayet-i kerime ile savaşmalarına izin verildiğinden artık boyun bükme ve merhamet dilenme yerine Müslümanların onur ve şahsiyetlerinin korunması ve mütekabiliyet esası ilişkilerde öne çıkmıştır.

5- Bu dönemde inen ayet ve sureler Mekke dönemindekilere göre daha uzundur: Mekke'de inen ayetler kısa, vurgulu, cezbedici özellikleriyle dikkat çekerken, Medine döneminde inen ayetler sosyal içerikli, kurumsal mahiyette ve daha uzun idiler. Sözelimi müdayene ayeti diye bilinen ayet, elimizdeki mevcut Kur'anlarda tam bir sayfa uzunluğunda olup Kur'an'ın en uzun ayetini oluşturmaktadır.⁹⁴

Ayet veya ayet gruplarının Mekkîliği veya Medenîliğinin bilinmesi Müslümanlara şu hususlarda kolaylık sağlamıştır: 1- Ayette verilen mesajın daha doğru anlaşılmasına katkı sunar. 2- Hükmün teşriine götüren sebepleri bilmeye imkân verir. 3- Hükümlerdeki özel ya da genellik durumunun netleşmesini sağlar. 4- Ayetlerin anlaşılmasındaki kapalılık giderilmiş olur.⁹⁵

Eğer bir sure veya ayet grubu, indiği dönemden veya tarihi bağlamından koparılarak yorumlanırsa, yanlış sonuçlara ulaşılabilir. Mekke döneminde Müslümanların zayıf olduğu, devletleşme, hâkim unsur haline gelme durumlarının olmadığı zamandaki sabır tavsiyesi ile Medine döneminde tüm bunlara sahip olduğu zamandaki sabır tavsiyesi kendi şartları içinde değerlendirilmezse yanlış sonuçlara ulaşılabilir.⁹⁶ Bu açıdan ayetin indiği mekân ve zaman diliminin bilinmesi isabetli yorumların kapısını aralamaya yardımcı olacaktır.

4. Cahiliye Anlayışı ve İnançları

Cahiliye, birey ve toplumların beşeri bakış ve uygulamalarını esas alan bir algının zaman içerisinde adetten inanca doğru yol aldığı bir inanma ve yaşama şeklidir. Başka bir ifadeyle cahiliye; usule uygun olmayan davranışlar veya bir şeyi

⁹² Fahreddin er-Râzi, *Tefsiru Fahrî'r-Râzî* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1981), 23/40; İbnü'l-Feres el-Endelüsî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Selahaddin Ebu Afif (Beyrut-Lübnan: Dâru İbn Hazm, 2006), 3/310-311. ; Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbabü nüzûli'l-Kur'an*, thk. Kemal Besyünî Zağlûl (Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991), 86.

⁹³ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: DİBY, 2002), 175.

⁹⁴ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-hadis* (Beyrut: Daru'l-Ğarbu'l-İslâmî, 2000), 6/508.

⁹⁵ Bedrüddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Bürhan fi ulumi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Darut-Türas, 1984), 1/22. ; El-Hafız Celaliddin es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu Fadl İbrahim (El-Memleketü's-Suûdiyyetü'l-Arabiyye: Vizaretu Şuunu'l-İslamiyye ve'l-Evkâfi ve'd-Da'veti ve'l-İrşad, ts.) 1/82.

⁹⁶ Ahmet Öz, *Kur'an'ı Anlamada Bağlam* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016), 33.

hakikatinin dışında bilip anlayarak buna göre inanç ve davranışları ortaya koyma⁹⁷ olarak da ifade edilebilir.

Kur'an'ın ilk muhatapları Araplar idi. Ancak Arapların sahip oldukları inançlar noktasında homojen bir yapıya sahip olduklarını söylemek mümkün gözükmemektedir.⁹⁸ Zira toplum içerisinde etkileşim içinde bulunan Yahudi, Hıristiyan, Mecûsî ve putperest gibi farklı inançlara sahip insanların mevcudiyeti bilinmektedir.⁹⁹ Ayrıca toplum içerisinde kökeni Yemen'e dayanan Himyerîler boyu gibi gök cisimlerine tapanların yanında Maniheistlerin de bulunduğu kaydedilmektedir.¹⁰⁰ Arap Yarımadası'nda farklı inanç gruplarının yanında putperestlik de oldukça yaygındı. İnsanlar, kendi elleriyle yaptıkları putlara tapar ve bunlar için kurbanlar keserlerdi. Putperestler, putların kendilerini Allah'a yaklaştırdığına ve Allah'ın onlara yardımcı olacağına inanırlardı.¹⁰¹ Onların bu durumu, Kur'an-ı Kerim'de, "...Biz bunlara (putlara) sadece bizi Allah'a yaklaştırmaları için tapıyoruz..."¹⁰² Ayetinin tespitiyle bir anlamda şirk koştuklarının da ikrarı olmaktadır. Cahiliye dönemi Arap dini konusunda en önemli kaynak olan Kur'an'da yer alan çeşitli ifadelerde, cinler ve meleklerin de Araplarca yüce Allah'ın akrabaları olarak görüldüğü belirtilmekte ve bu düşünce şiddetle reddedilmektedir.¹⁰³ Bu anlamda müşriklerin inanç bakımından içinde buldukları çarpıklıklar pek çok ayette dile getirilerek, tasavvurlarında var olan tutarsızlıkları genel bir ifade tarzıyla "*Size ne oluyor? Ne biçim hüküm veriyorsunuz?*"¹⁰⁴ kınamasıyla ayetlere konu olmaktadır. Bu kınama ile delillere dayanmayan söylem ve iddialarının inançlara dönüşmesi konu edilmektedir. İnsan hem kendisi hem de çevresi için anlamlı bir dünyayı oluşturan varlık olduğundan, anlam arayışında sahte değerlere kilitlenebilir. Kur'an, geçmiş toplumları anlatırken insanın nasıl sahte değer ve inançlara saplanıp kaldığının somut örneklerini vererek insanı uyarmaktadır.¹⁰⁵ Kur'an'da kıssaların yer almasının sebeplerinden birisi de budur. İnsan saplanıp yanlış yollara düşünce bunları korumada da taassup gösterir. İşte yukarıdaki ayetlerde doğrulara tekabül etmeyen beşeri fikriyat ve cahili inancın, ilahi inanç ve uygulamaların mecmuası olan Kur'an'a meydan vermeyerek alan daraltması dile getirilerek onların çarpıklıklarına işaret edilmektedir.

⁹⁷ Rağıp el-İsfahânî, *Müfredât'u elfazi'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnan Davudî (Dimaşk: Daru'l-Kalem, 2009), 209.

⁹⁸ Harun Öğmü, *Câhiliyye Döneminde Araplar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 271.

⁹⁹ Cevâd 'Ali, *el-Mufasssal fi tarihî'l-Arab kable'l-İslâm* (b.y.: y.y., ts.), 6/34.

¹⁰⁰ Mahmud Şükrî el-Âlûsî, *Bülûğu'l-ereb fi ma'rifeti ahvâli'l-Arab*, tsh. Muhammed Behcet el-Eserî (Kahire: el-Mektebetü'l-Ehliyye, ts.), 2/ 237-240.

¹⁰¹ Ebi Münzir Hişam b. Muhammed b. Saib el-Kelbî, *Kitabu'l-Esnam*, thk. Ahmet Zeki Paşa (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1995), 9-12.

¹⁰² ez-Zümer 39/3.

¹⁰³ Şinasi Gündüz, "Cahiliye Dönemi Arap Politeizmine Nebatilerin Etkileri" *Dinler Tarihi Araştırmaları-1 Sempozyumu* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 1/361.

¹⁰⁴ el-Kalem 68/36.

¹⁰⁵ Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an Nedir?* (İstanbul: Şule Yayınları, 2012), 89.

4.1. Batıl Hukuk Anlayışları

Kur'an'ın nüzûl ortamındaki Araplarda evlenme ve boşanmaya ilişkin ilginç adetler bulunmaktaydı. Nakledildiğine göre, Evs ibn Samit ihtiyarlamış, biraz da titizlenmiş idi. Bir gün hanımı Havle bint Sa'lebe kendisinden bir şey istemiş, o da öfkelenip: انت علي كظهر امي “Sen bana annemin sırtı gibisin”¹⁰⁶ demişti ki, buna “zihâr” denilmektedir. Zihâr, cahiliye örfünde kadını cezalandırmak ve boşamak için kullanılan bir söz idi. Zira bir koca karısına: “Sen bana annemin sırtı gibisin” demişse, artık o kadına yaklaşmak demek annesi ile cinsi münasebette bulunmak demek olurdu.¹⁰⁷ Bu kadının başına gelen sıkıntı ve çözüm arayışını Kur'an şöyle konu edinir: *“Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir. İçinizden zihar yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır. Kadınlardan zihar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin, eşleriyle temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”*¹⁰⁸ Bu örnek, Kur'an'ın toplumun gelenek görenek ve ortamına ilişkin konu ve problemlere, bireysel de olsa ilgisiz kalmadığına güzel bir örneklik teşkil etmektedir. Kur'an, sadece bireysel referanslarla toplumun işleyişine müdahale etmemektedir. O, kişisel haklara, haksız müdahalenin olduğu toplumda tüm bireyleri indirdiği ilkelere davet ederek onlara doğru yolu göstermekte, haksızlığın bir kişiye ya da bir kesime yapılmasına asla rıza göstermemeyi temel ilke olarak ortaya koymaktadır. En küçük bir hak veya haksızlık, insanlar nezdinde önemsenmese de, Allah katında önemli meselelerden sayılarak Kur'an ayetlerinde yerini alabilmektedir.

Bu bağlamda Kur'an ve Hz. Peygamberin Allah'ın elçisi sıfatıyla ortaya koyduğu dini uygulamaların Kur'an'ın dış bağlamı kapsamında ihmal edilmemesi gereken bir kaynak olduğu da unutulmamalıdır.¹⁰⁹ Zira bunların doğru tespiti ve anlamaya katkısı önemsiz şeylerden olmadığı gibi bu bilgilerden azade yapılan yorumlarda ilahi maksattan çok öznel düşüncelerin “Allah'a söylenmesi” formatına bürünebilmektedir.

5. Tarihsellik

Kur'an ayetlerinin doğru anlaşılmasında önemli hususlardan birisinin nüzul sebeplerini doğru bilme ve tahlil etme olduğunu zikretmiştik. Eğer bu husus dikkate alınmazsa yanlış çıkarım ve yorumların yolu açılabilir. Diğer yandan belli

¹⁰⁶ el-Kehf 18/23.

¹⁰⁷ Muhammed Zeki Duman, *Vahiy Gerçeği* (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 153-154.

¹⁰⁸ el-Mücâdele 58/1-3.

¹⁰⁹ Pak, *Tefsir Usulü*, 191.

bir sebep olmaksızın indirilen ayetlerin de indiği dönemde, sosyal çevre, savaş-barış ortamı gibi hususlarla bir şekilde ilgileri bulunmaktadır.¹¹⁰ Mesela: Mekke döneminde savaşa izin verilmediği bunun Medine döneminde meşru kılındığının bilinmesi Kur'an ve savaş hukuku konularında gerek fıkıh gerekse tefsir için önemi büyüktür. Mekke ve Medine koşullarının farklı olması indirilen vahyin de vakiya, sosyal-psikolojik duruma ve ilahi iradenin isteği doğrultusunda şekillenmesine yol açmıştır.¹¹¹

Kur'an'la ilgili ilk çalışmaların dil ağırlıklı olması ve Kur'an'ın benzersizliğinin bu alan üzerinden ortaya konulması da tarihsel durumla ilgili olarak değerlendirilmiştir. Zira her dil beşeri bir olgu ve belli insan gruplarının kullandığı bir araçtır. Kur'an'ın, gelişen, yeni kavramlar kazanan ve bazı kavramlarda anlam daralması, anlam genişlemesi vb. olguların olduğu dil üzerinden indirilmesi bir realitedir. Kur'an'ın icazının dil ve edebiyat üzerinden ortaya konulması ve bu dilin Araplara özgü bir dil, edebiyat ve selika ile ilişkili olması¹¹² onun tarihle irtibatını ortaya koyar. Bu irtibata rağmen o yer ve zamanı belirten bir tarih kitabı değil, hidayet, ahlak ve istikameti esas alan ilahi bir kitaptır. O insanların merak ve bilmek istediklerinden daha çok Allah'ın insan hayatı için vazgeçilmez direktiflerini öne çıkarır.

Tarihsellik vahiy sürecinde vahyin tarihi arka planını da göz önünde bulundurmanın gerekliliğidir. Arka plandaki temel gaye iyi anlaşılırsa ilahi amaç da o nispette anlaşılacaktır.¹¹³ Fazlur Rahman'a göre: Kur'an'ın indirildiği zamana gidip orada kalmak çözüm değil, çözüm oradaki asli unsurları, vazgeçilmezleri, problemleri ve çözüm önerilerini tespit edip zamanımızda onları ilahi murada uygun olarak açıklamaya çalışmaktır. Bu açıdan "Kur'an'ın indirildiği zamandan kendi zamanımıza dönmektir."¹¹⁴ Bunun için günümüz şartlarında karşılaşılan benzer sıkıntılar için Kur'an'dan nasıl istifade yoluna gidileceği, ortak illetin nasıl tespit edileceği ve geçmişle nasıl makul ilişki kurulacağına ilişkin çözümler bulmaktır. Zira Kur'an ayetlerini tarihin belirli bir zamanına hapsedip onu yok saymak işin kolayına kaçmaktır. Aynı zamanda Kur'an'ın evrenselliğine de vurulacak en büyük darbelerdendir.

Tarihselci anlayışa göre ictihad vb. yöntemler nas dışı alanda değil, nassın kendisinde de başvurulması gereken bir yöntemdir. Esas önemli olan illetin doğru tespit edilmesidir. İletinin tespitinden sonra her çağdaki muhatap benzer durumun olduğu yerde kendi zamanının çözümünü illet doğrultusunda çözüme

¹¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Ebu İshak eş-Şâtîbî, *el-Muwâfâkât* (el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suudiyye: Vizâretü Şuunu'l-İslamiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da' ve ve'l-İrşâd, ts.), 3/261-264.

¹¹¹ Zekerîya Pak, "Kur'an'ın Tarihselliği ve İbadetlerde Tarihsellik", *Dini Araştırmalar*, 8/22 (Haziran 2005), 106-107.

¹¹² Ez-Zerkeşî Bedrüddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim (Kahire: Daru't-Turas, 1984), 2/92.

¹¹³ Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 72.

¹¹⁴ Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık*, 30-31.

kavuşturabilir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu girişim, görecelilik yönünden dikkat edilmesi gereken bir dokunuştur.

Kur'an yorumcusu, Kur'an'ın ilk muhataplarına ne dediğinden yola çıkarak günümüz muhatabına da ne demek istediğini tespit ederek onu anlama çabalarına bu perspektiften de bakmayı denemelidir.¹¹⁵ "...Gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz..."¹¹⁶ ayeti buna göre değerlendirilmelidir. Zira savaş, karşı tarafı yenmek ve ona diz çöktürmek için yapılır. Bunun için gerekli olan şeyer silahlar, araç-gereçler, askerî eğitim, planlama ve savunma stratejisidir. Ancak ayette, Kur'an'ın indirildiği zamandaki en önemli savaş aracı olan "at yetiştirme"den söz edilmektedir. Bu tür bir savaş hazırlığının günümüz savaş konseptinde galibiyet için pek etkisi bulunmamaktadır. Buradan hareketle günümüz için yapılması gereken; düşman unsurları korkutup vazgeçirecek her türlü savaş araç-gerecine sahip olmak ve bu sayede onlara karşı caydırıcı bir hazırlık içinde bulunmaktır.¹¹⁷

Netice olarak tarihsellik, Kur'an'ın her çağ için vazgeçilmez ve uygulanabilme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Öngörüsü de daha nesnel ilke ve yorumların tespitine dayanır. Hukuk alanında kimi açılımları makul gibi görünse de söz konusu "tarihsellik yorumu"nun Kur'an'ın her ayetine uygulanması nerede duracağı belli olmayan bir gidişata yol açabilir. Bu gidişat öznel bakış ve yorum kapılarını kapatacağı yerde yeni öznel kapılar ve yorum problemlerine yol açabilir.

Sonuç

Kur'an'ın nüzûl ortamı dikkate alındığında insanın kültürel, sosyolojik, psikolojik yönden uyum ve intibakının da göz önünde bulundurulduğu görülecektir. Yüzyıllardan beri insanlık düşüncesine kök salmış alışkanlıkların bir anda değiştirilmesi pek mümkün değildir. Bir defada toptan indirilen bir kitap toplumun kabul ve intibaklarını gerektirdiğinden uyum sorunlarını da beraberinde getirecektir. Yüce Allah'ın hikmet dolu tenzil metodu vesilesiyle, ortaya çıkabilecek uyum sorunlarına ilişkin itirazlar, onun sürece dayalı nüzûluyla ortadan kaldırılmıştır.

Nüzûl, muhatap kitleyle Allah arasında, insan yaşamının çeşitli evrelerindeki olayların seyrine göre gerçekleşmiştir. Aksi takdirde muhatapların zihinlerinde, o kitabın birileri tarafından Hz. Muhammed'e yazdırıldığı fikri hâsıl olacaktır. Allah muhataplarının durumları neyi gerektiriyorsa o konuda hükmünü ortaya koyarak yaşanan sosyal hayat içerisinde kitabına alan açmış, Hz. Peygamber'in tebliğ ve

¹¹⁵ Pak, *Kur'an'ın Tarihselliği ve İbadetlerde Tarihsellik*, 111.

¹¹⁶ el-Enfâl, 8/60.

¹¹⁷ Mustafa Müslim, *et-Tefsiru'l-Mevdui* (Câmiatu's-Şarka: el-İmaratü'l-Arabiyyetü'l-Muttahide, 2010), 3/173-174.

uygulamalarıyla ilâhî metot şekillenmiştir. Kur'an, muhataplarına tedricen gelmemiş olsaydı, muhatapların ikna edilmesi zorlaşacak ve çetrefilli olaylar sarmalında tebliğ, içinden çıkılmaz bir hal alabilecekti. Nitekim tarihin belirli dönemlerinde bu esaslar gözetilmediğinde sonuçlarının ağır bedeller ödettiğine rastlamaktayız. Bu yüzden planlı bir uygulamanın gereği olarak belirli bir zaman dilimi içerisinde yayılan ilahi mesaj, yaklaşık olarak 23 yıllık bir sürece yayılarak insanın sosyal psikolojisi, intibak kudreti ve Kur'an'ın gerekli her konuya ilişkin direktifler sunmasına imkân tanınmıştır.

Bu durum bir taraftan muhataplarının onunla hemhal olmalarını sağlamış; diğer taraftan da onun parça parça inen ayetleri üzerinde, derin etütler yapmasına imkân sağlamıştır. Bu sürecin, semantik tahlil ve nüzûl ortamının derinlikli olarak bilinmesi eldeki metinle ilgili ilâhî rızaya uygun tefsir yorumlarına da katkı sunacaktır.

Her ne kadar tarihi olgu içerisinde tedricilik ilkesi gözetilse de Kur'an'ın ana hedeflerinden olan tevhit akidesini yerleştirme isteğinin bir sonucu olarak köklü değişimler de emredilmiştir. Bunların başında şirk koşmamak, tek Allah inancına sarılmak, adaletli olmak, bütün noksanlıklardan tenzih edilen bir yaratıcıya tabi olmak gibi emirler gelmektedir.

Kur'an'da mevcut bir olumsuzluğu düzeltmek adına inen ayetler olduğu gibi belli zamanlarda ihtiyaca binaen ya da mevcut bir meseleyi vuzuha kavuşturmak için indirilen ayetler de olmuştur. İnsanlar çeşitli zamanlarda önlerine çıkan problemleri Hz. Peygamber'e arz etmişler ve buna mukabil çözüm niteliğinde ayetler indirilmiştir. Bazen de muhatapların kafalarında oluşan sorulara cevap bulmak adına, sordukları sorulara cevaben inen ayetler de olmuştur. Ayetlerin inişinin başka nedenlere taalluk ettiği durumlar da vardır. Örneğin şârî tarafından yeni bir durumun vaz edilme isteği, ya da mevcut iki mesele arasından birini tercih etme durumuna binaen indirilen ayetler de olmuştur.

Zikredilen tüm bu olaylar, tarihin belirli bir dönemine ait olgular içerisinde mevcut durum ve şartlar gözetilerek ve kıyamete kadar sürececek olan bir zaman dilimi hesaba katılarak gerçekleştirilmiştir. Böylece vahiy, ne toplumsal olguyu ne de insan psikolojisinin yeni karşılaşılan durumlar karşısındaki vaziyetini görmezden gelmiştir. Nihayetinde Cenabı Allah, kitabı bir defada göndermeyip muhataplarının zaman ve intibak durumlarını göz ardı etmeyerek ilâhî hükümlerini ortaya koymuştur.

Sahabe dönemindekiler nüzûl süreci ve ortamının şahitleri ve yaşayan insanları idiler. Dolayısıyla onlar zaten nüzûl sebepleriyle beraber bu ortamın ahvaline vakıf idiler. Ancak günümüz insanı için bu sürecin bilinmesi ya şahsi alaka ya da ciddi eğitimler gerektirmektedir. Çünkü günümüz yorumcusu ne nüzûl süreci ve ortamına ne de o günün sosyopolitik ve sosyokültürel şartlarının cereyan ettiği ortamda yaşadılar. Dolayısıyla günümüzdeki Kur'an yorumlarında nüzûl süreci, nüzûl ortamının şartları, kültür ve sosyolojisi ile psikolojisi de dikkate

alınarak yapılmalıdır. Doğrusu tarihsel yaklaşım olarak da adlandırılabilir bu girişim, durum ve şartlara göre bir tercihten öte Kur'an mesajlarını doğru okuma ve anlamlandırma adına bir zorunluluktur.

Yazarların Katkıları/Authors Contributions

Veri Toplanması: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)

Veri Analizi: Yazar-1 (%60), Yazar-2 (%40)

Makale Gönderimi ve Revizyonu: Yazar-1 (%90), Yazar-2 (%10)

Çalışmanın Tasarlanması: Yazar-1 (%55), Yazar-2 (%45)

Conceiving the Study: Author-1 (%55), Author-2 (%45)

Data Collection: Author-1 (%50), Author-2 (%50)

Data Analysis: Author-1 (%50), Author-2 (%50)

Submission and Revision: Author-1 (%90), Author-2 (%10)

Finansman/ Grant Support

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynakça

- Abay, Ahmet. *Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- Abay, Ahmet. *Nüzul Sürecinde Kur'an'a Karşı Algı Yönetimi*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2. Basım, 2019.
- Albayrak, Halis. "Allah'ın Nüzûl Dönemindeki Farklı Davranış Tarzının Mü'minin Kur'an Anlayışına Katacağı Boyut Üzerine", *II. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*. 36-49. Ankara: Fecr Yayınevi, 1. Basım, 02-04 Şubat 1996.
- Ali, Cevâd. *el-Mufassal fi Tarîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*. 8 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- el-Âlûsî, Mahmud Şükrî. *Bülûğu'l-ereb fi ma'rifeti ahoâli'l-Arab*. 4 Cilt. tsh. Muhammed Behcet el-Eserî. Kahire: el-Mektebetü'l-Ehliyye, 2. Basım, ts.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi u's-şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- el-Cürey', Abdullah b. Yusuf. *el-Mükeddesatü el-esasiyye fi ulumi'l-Kur'an*, 1. Basım, Beyrût-Lübnan: Müessesetü'r-Reyyan, 2001.
- Çelik, Ahmet. "Birey ve Toplumun İslahı Açısından Kur'an Kıssaları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2004), ss. 54-87.
- Çelik, Halil. "Kur'an'ın Muhataplarına Kazanma Amaçlı Yaklaşımı", *International Ankara Congress On Scientific Research IV April 1-3*, Edt. Müslüme Narin, 1447-1455, Ankara: İksad, 2022.
- Çetiner, Bedreddin. *Fâtiha'dan Nâs'a Esbab-ı Nüzûl*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2016.
- ed-Dimaşkî, Ebi Hafs Ömer b. Ali İbn Adil. *el-Lübab fi ulumi'l-kitab*. 20 Cilt. thk. Adil Ahmed Abdul Mevcud-Ali Muhammed Muavvid, Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an'ın Ana Konuları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsiru'l-hadis*. Beyrut: Daru'l-Ğarbu'l-İslâmî, 2000.
- Duman, M. Zeki. *Vahiy Gerçeği*. Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid. *İlahi Hitabın Tabiatı*. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- Ebu İshak eş-Şâtîbî. *el-Muvâfâkât*. el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suudiyye: Vizâretu Şuunu'l-İslamiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da' ve ve'l-İrşâd, ts.
- el-Endelüsî, İbnü'l-Feres. *Ahkamü'l-Kur'an*. thk. Selahaddin Ebu Afif. Beyrut-Lübnan: Dâru İbn Hazm, 2006.

- el-Endelüsî, İbn Atiyye. *el Muharreru el-veciz fi tefsiri Kitabî'l-Aziz*. thk. Abdullah İbrahim el-Ensârî. Beyrut-Lübnan: Âcârü'l-Hayr, 2007.
- Eyüpoğlu, Osman vd. "Bireysel Dini Tecrübe ve İşlevselcilik Açısından Kur'an Kıssaları", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/4 (2017), 263-287.
- Fayda, Mustafa. "Cahiliye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/17-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Faysal b. Abdulaziz b. Faysal Âl-i-Mübarek. *Teofiku'r-rahman fi dürusi'l-Kur'an*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. İbrahim Ezzir Âl-i Hamd. Riyad: Daru'l-Ulyan, 1996.
- Fazlur Rahman. "İslam ve Çağdaşlık". Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- Gündüz, Şinasi. "Cahiliye Dönemi Arap Politeizmine Nebatilerin Etkileri". *Dinler Tarihi Araştırmaları – 1 Sempozyumu*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- İbn Kesir, Ebil Fida İsmail b. Ömer el-Kureşî ed-Dımaşkî. *Tefsiru Kur'ani'l-Azim*. 1. Basım Beyrût-Lübnan: Daru İbn Hazm, 2000.
- İbn Aşur. *et-Takrib lit-tefsiri't-tahrir vet-tenvir*. 30 Cilt. b.y. :Daru İbn Huzeyme, ts. el-İbrahim, Musa İbrahim. *Buhusu menheciyyetun fi ulumi'l-Kur'ani'l-Kerim*. Umman: Dâru Ammar, 1996.
- el-İcî, Muhammed b. Abdullah. *Câmiu'l-beyan fi tefsiri'l-Kur'an*. 1. Basım, Haşiye, Muhammed b. Abdullah el-Haznevî. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004.
- el-İsfahânî, Rağıp. *Müfredat'u elfazi'l-Kur'an*. thk. Safvan Adnan Davudî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2009.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Karslı, İbrahim H. *Vahyin Aydınlığında Yürümek*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- el-Kelbî, Ebi Münzir Hişam b. Muhammed b. Saib. *Kitabu'l-Esnam*. thk. Ahmet Zeki Paşa, Kahire: Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1995.
- Kurt, Yaşar. "Kur'an'ın Nüzûl Süreci ve Nüzûl Sırasını Esas Alan Tefsir Üzerine", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2012, Sayı: 33, ss. 5-39.
- el-Kurtubî, Ebi Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr. *el-Camiu li-ahkâmi'l Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risale, 2006.
- Kutub, Seyyid. *Fizilâl-il Kur'an*. trc. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler. İstanbul: Merve Yayın-Dağıtım, ts.
- el-Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlatü'l-Kur'an*. thk. Ahmed Vanhoğlu. İstanbul: Dârü'l-Mizân, 2005.

- el-Meâfirî, Ebi Muhammed Abdulmelik b. Hişam b. Eyyub el-Himyeri. *es-Siretü'n nebeviyye*, 2. Basım, Beyrût-Lübnan: Daru İbn Hazm, 2009.
- Mukatil b. Süleyman. *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*. 5 Cilt. thk. Abdullah Mahmud Şehhate. Beyrût: Müessesetü Tarihu'l-Arabî, 2002.
- Mustafa Müslim. *et-Tefsiru'l-Mevduû*. 1. Basım, Câmîatu'ş-Şarka: el-İmaratü'l-Arabiyyetü'l-Muttahide, 2010.
- Öğmüş, Harun. *Câhiliyye Döneminde Araplar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- Pak, Zekeriya. *Tefsir Usulü*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020.
- Pak, Zekeriya. "Kur'an'ın Tarihselliği ve İbadetlerde Tarihsellik". *Dini Araştırmalar* 8/22 (Haziran 2005), ss. 105-122.
- Öz, Ahmet. *Kur'an'ı Anlamada Bağlam*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Basım, 2016.
- er-Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer. *Tefsiru Fahri'r-Râzî*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Saîd Havvâ. *el-Esas fi't-tefsir*. Kahire: Daru's-Selam, 1985.
- Sarıçam, İbrahim - Erşahin. Seyfettin. *İslâm Medeniyeti Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Sarıçam, İbrahim. *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 11. Basım, Ankara: DİBY, 2002.
- es-Sebbağ, Muhammed b. Lütfî. *Lemahat fi ulumi'l-Kur'an ve ittichahati't-tefsir*. Beyrût: El-Mektebü'l-İslâmî, 1990.
- es-Semerkândî, Ebi Leys Nesr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim. *Tefsiru's-Semerkândî*, thk. Ali Muhammed Muavvid-Adil Ahmed Abdülmevcud, Beyrût-Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993.
- es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Lübabu'n-nükul fi esbabî'n-nüzul*. Beyrût: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1422/2002.
- es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu Fadl İbrahim, El-Memleketü's-Suûdiyyetü'l-Arabiyye: Vizaretu Şuunu'l-İslamiyye ve'l-Evkâfi ve'd-Da'veti ve'l-İrşad, ts.
- et-Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 26 Cilt. thk. 'Abdulmuhsîn et-Turkî. Kahire: Dâru Hecr, 2001.
- Tiyek, Fatih. *Kur'an'ın Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Uzun, Nihat. “Âyetlerin Esas Anlamının Tespitiyle İlgili Önemli Bir Konu: Kur'ân'ın Nüzul Dönemi Muhatapları”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (Ekim/October 2020), ss. 187-224.

el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed. *Esbabü nüzûli'l-Kur'an*. thk. Kemal Besyunî Zağlûl, Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991.

ez-Zemahşerî, Carullah Ebi'l-Kasım Mahmud b. Ömer. *Hakaiku gevamidü't-tenzil ve uyunü'l-ekâvil fi vücuhî't-te'vil*. Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1998.

ez-Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Abdullah. *el-Bürhan fi ulumi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebul Fadl İbrahim, 3. Basım, Kahire: Darut-Türas, 1984.

Zerzûr, Adnan Mahmud. *Ulümü'l-Kur'an medhalü ila tefsiri'l-Kur'an ve beyanu icâzihi*. 1. Basım, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1981.

